
ФІЛОСОФІЯ ОБ'ЄКТИВІЗМУ АЙН РЕНД ЯК ОДНА З ОСНОВ СУЧАСНОГО АМЕРИКАНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ

УДК 101.1:17.035.1

Патлайчук О. В. (Patlaichuk O. V.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Розглядаються основні положення філософії об'єктивізму американського філософа і письменниці Айн Ренд. Аналізується їхній вплив на формування сучасного американського світогляду.

Ключові слова: *Айн Ренд, філософія об'єктивізму, етика, розумний егоїзм, особистий інтерес.*

The author examines the main themes of the philosophy of objectivism that was developed by the American philosopher and writer Ayn Rand. Their influence in shaping the modern American worldview are analyzed.

Key words: *Ayn Rand, philosophy of objectivism, ethics, rational egoism, self-interest.*

Постановка проблеми. Ідеї американського філософа і письменниці російського походження Айн Ренд (1905–1982) протягом останніх 50-ти років є надзвичайно популярними в Сполучених Штатах Америки. У 1991 р. за результатами дослідження Бібліотеки Конгресу її роман "Атлант розправив плечі" (1957) був визнаний "найбільш впливовою книгою у США після Біблії". Опитування агентства "Zogby International", проведене у листопаді 2008 р., показало, що роман прочитали 8,1% дорослих американців, причому 15% з них – люди з річним доходом більше 100 тис. дол. [3, 4]. Щорічно у світі книги Айн Ренд видаються тиражем більше півмільйона екземплярів. Сумарний тираж її видань перевищив 25 мільйонів. Вивченням і пропагандою творчості письменниці у даний час займаються два дослідницьких інститути. Її дискусійні клуби існують у більшості коледжів Америки.

Перші переклади робіт Айн Ренд на російську мову з'явилися лише у другій половині 90-х років. Українські переклади дотепер відсутні. Спізнале

повернення філософа на історичну батьківщину пояснюється як її активною антикомуністичною позицією, яку вона займала при житті ("Айн Ренд була правою, і такою правою, що правіше її не було навіть стінки" [2, 9]), так і зятою антиколективістською й антирелігійною спрямованістю її поглядів, що значною мірою суперечить вітчизняній національній свідомості. Проте в останні роки ідеї письменниці знайшли багатьох прихильників на території колишнього Радянського Союзу. Якийсь час назад група її впливових шанувальників навіть вела активне лобювання Державної Думи і владних структур Російської Федерації на предмет включення її книг в обов'язкову програму середньої школи [1, 13]. Багатьма розглядається можливість використання ідей Айн Ренд для формування нової російської ідеології [5].

Творчість письменниці в останні роки активно вивчається російськими, українськими та білоруськими дослідниками (див. роботи [1-5; 12]). Проте процес дослідження знаходиться лише у початковому стані і не може бути визнаним повним і завершеним.

Метою роботи є дослідження філософських положень концепції об'єктивізму, яка розроблена американським філософом і письменницею Айн Ренд і є однією з основ сучасного американського світогляду.

Викладення основного матеріалу. Філософія об'єктивізму Айн Ренд являє собою цілісну систему, що охоплює всі основні розділи філософії: метафізику, епистемологію, етику, політичну філософію та естетику. У 1962 р., на прохання видавництва "Random House" вона в кількох словах характеризувала особливості своєї концепції таким чином:

в області метафізики – об'єктивна реальність;

в області епистемології – розум;

в області етики – особистий інтерес;

в області політики – капіталізм.

Розглянемо основні положення філософії об'єктивізму більш докладно.

Метафізика. Реальність є об'єктивною, вважала Айн Ренд. Навколишній світ існує незалежно від людини, яка його сприймає, від її емоцій, почуттів, бажань, надій і страхів. З розуміння цього випливають дві аксіоми: а) існує щось,

що людина сприймає; б) людина має свідомість і свідомість є здатністю сприймати існуюче.

Існувати, писала філософ, означає бути предметом певного типу з певними якостями. Аристотель вивів формулу, яка визначає концепцію існування і правило всякого знання: $A \in A$. Річ є самою собою. Що б ви ні розглядали, будь то предмет, якість або дія, закон тотожності залишається незмінним. "Лист не може одночасно бути каменем, він не може бути червоним і зеленим одночасно, він не може одночасно горіти і замерзати. $A \in A$ " [8, 101]. Завдання свідомості людини полягає у тому, щоб пізнавати реальність, а не створювати чи винаходити її. Філософія об'єктивізму, говорила Айн Ренд, заперечує будь-яку віру у надприродне і будь-який заклик до окремих особистостей або груп створювати свою власну реальність.

Епистемологія. Розум (знаряддя ідентифікації та узагальнення матеріалу, який повідомляється органами почуттів) є єдиним наявним у людини засобом пізнання реальності, її єдиним джерелом знання, її єдиним керівництвом до дії і її основним засобом виживання, вважала Айн Ренд. Філософія об'єктивізму, говорила вона, заперечує як містицизм (будь-яку спробу затвердити віру або почуття як джерело пізнання), так і скептицизм (визнання того, що пізнання є неможливим).

Людина є істотою, наділеною розумом. Однак, як саме використовувати свій розум кожна людина вирішує індивідуально. "Те, що ви називаєте душею або духом, є вашою свідомістю, а те, що ви звете "свободною волею", є свобода вашого розуму думати або не думати. Це єдина воля, якою ви володієте, і це ваша єдина свобода. Цей вибір контролює усі інші вибори, які ви можете зробити, і визначає ваше життя і характер" [8, 104].

Розум людини – основний засіб її виживання, стверджувала Айн Ренд. Життя людині надане, виживання – ні. Тіло людині надане, їжа – ні. Щоб жити, вона повинна діяти, а перш ніж діяти, повинна зрозуміти природу і мету своїх дій. Вона не може добути їжу без знань про неї і способи її одержання. Щоб жити, людина повинна мислити. Але розум не працює автоматично; мислення – не механічний процес; логічні побудови не інстинктивні. "Ваш шлунок, легені або

серце працюють автоматично; ваш розум – ні. У будь-який час і в будь-якому місці, поки живете, ви вільні у виборі: думати або уникати цього зусилля. Але ви не вільні [...] від того факту, що розум – це засіб вашого виживання, отже, для вас, людей, питання "бути чи не бути" є рівнозначним питанню "мислити чи не мислити" [6, 1178-1179].

Коли хто-небудь воліє не думати, писала Айн Ренд, а тільки наслідувати і повторювати, як дресирована тварина, то вижити він зможе, але лише завдяки тому, що інші обміркували та проаналізували дії, яким він наслідує. Виживання розумових паразитів залежить від сліпого випадку; їхня розсіяна свідомість не завжди розуміє, кому наслідувати, чиї рухи повторювати. Саме вони йдуть прямо до прірви за будь-яким руйнівником, якщо він обіцяв їм узяти на себе ту відповідальність жити осмислено, якої вони уникають.

Філософія об'єктивізму, говорила Айн Ренд, заперечує будь-яку форму детермінізму, тобто віри у те, що людина є жертвою сил, які не піддаються її контролю (таких як Бог, доля, призначення, гени або економічні умови). Але основний недолік людства, джерело всіх наших зол – відмова від мислення, свідоме відключення розуму. "Це не сліпота, а відмова бачити, не нецтво, а відмова знати" [8, 104].

Етика, вважала Айн Ренд, як кодекс цінностей потрібна для того, щоб забезпечувати виживання людини як "людини", тобто як "розумної істоти" (а не швидкоплинне фізичне виживання як купи м'язів). Тому усе, що є добрим для життя людини як розумної істоти, є добром; усе, що руйнує його, є злом. Оскільки все необхідне людина повинна пізнавати за допомогою розуму і робити самотужки, то їй підходять два основні способи виживання – мислення і праця, на що і повинна акцентувати свою увагу етика.

Тим, хто стверджує, що мораль є продуктом суспільних відносин і що на незаселеному острові людина не мала би в ній потреби, Айн Ренд доводила, що саме на незаселеному острові людина найбільше має потребу в моралі: "Нехай вона оголосить [...] що їжа сама, без зусиль упаде їй в рот, що завтра вона збере урожай, з'ївши весь запас зерна сьогодні, і реальність зітре її в порошок, як вона і заслуговує" [6, 1185].

Людина повинна бути людиною, писала філософ, і завдання етики у тому, щоб навчити її жити по-людськи. Основний етичний принцип об'єктивізму полягає у тому, що і життя, і кожна жива людина – це самоціль, а не засіб для досягнення чийось цілей або чийогось блага. Отже, людина – кожна людина – призначена для самої себе. Вона не засіб для існування інших. Вона повинна жити для своєї власної користі, не жертвуючи себе іншим і не приносячи інших у жертву заради себе. Вона повинна трудитися заради свого особистого інтересу, прагнучи досягти свого власного щастя як єдиної моральної мети свого життя. "Ваше життя належить Вам і благо полягає у тому, щоб прожити його" [6, 1178].

Збереження життя і прагнення до щастя, вважала Айн Ренд, – це не дві окремі цілі, а дві сторони того ж самого. "Ми повинні вважати своє життя найвищою цінністю, а своє щастя – найвищою метою. Екзистенціально прагнення до розумних цілей спрямовано на збереження життя; психологічно його плодом, нагородою і супровідною обставиною є відчуття щастя. Людина живе, коли є щасливою, годину, чи рік, або усе своє життя. А коли вона зовсім щаслива, коли вона думає: "Заради цього варто жити", то в термінах почуттів вона славить і стверджує той метафізичний факт, що життя само по собі є метою" [7, 95-96].

Філософія об'єктивізму заперечує будь-які форми альтруїзму, який стверджує, що моральним є існування заради інших людей або заради всього суспільства, і гедонізму, який базується на принципі "цінним є усе, що приносить задоволення".

На думку Айн Ренд, філософи минулого, які намагалися виробити розумний етичний кодекс, дали нам лише набір примх, будь то потакання примхам власним (етика Ніцше) або служіння чужим (етика Бентама, Мілля, Конта). Коли чиясь бажання (окремої людини, соціальної групи, більшості і т.п.) має етичний пріоритет, а задоволення цього бажання є етичною метою (приклад – "найвище щастя найбільшого числа людей"), людям залишається лише ненавидіти, боятися і знищувати один одного, оскільки їхні бажання й інтереси неминуче зіштовхнуться.

Якщо чиясь бажання є етичним критерієм, говорила Айн Ренд, то

однаково обґрунтовані бажання працювати і бажання грабувати; бажання бути вільним і бажання поневолювати; бажання, щоб тебе любили і поважали за твої достоїнства, і бажання, щоб тебе любили і поважали просто так, нізащо. Якщо ж вважати, що невиконання будь-якого бажання – це жертва, то людина, у якої вкрали машину, і людина, яка марно мріє вкрати чужу, мають однаковий етичний статус. Тоді в нас один вибір: грабувати або бути пограбованим, вбивати або бути вбитим, приносити інших у жертву будь-якому своєму бажанню або жертвувати собою заради будь-якого бажання інших [7, 97].

Моральне людожерство гедоністичних і альтруїстичних доктрин, стверджувала філософ, – у базовому погляді, що для щастя однієї людини необхідне страждання іншої. Більшість наших сучасників, писала вона, вважають цю точку зору істиною в останній інстанції. Коли хто-небудь говорить про право людини жити заради себе, заради своїх розумних інтересів, майже усі автоматично думають, що мова йде про право приносити інших у жертву. "На їхню думку, тяга калічити, поневолювати, грабувати або вбивати інших входить у наші особисті інтереси, і ми, природно, повинні від них (цих інтересів – О.П.) відмовитися. Думка про те, що інтереси ці можна задовольняти без жертвовного зв'язку з іншими, ніколи не приходила в голову людинолюбним апостолам безкорисливості, які настільки палко прагнуть до загального братерства. Ця думка не відвідає ні їх, ні кого-небудь ще, поки поняття "розумне" виключається з контексту "цінностей", "бажань", "особистих інтересів", словом – етики" [7, 98].

Об'єктивістська етика, говорила Айн Ренд, захищає і підтримує розумний егоїзм, інакше кажучи, цінності, які необхідні, щоб людина жила і вижила гідно людині, тобто цінності, які необхідні для людського виживання, а аж ніяк не ті, що обумовлені примхами або потребами нерозумних дикунів, які так і не покинули людські жертвоприносини, які не ввійшли в індустріальне суспільство й уявляють собі особисті інтереси, як прагнення урвати шматок.

Об'єктивістська етика стверджує, що для людського блага не потрібні людські жертви і його не можна досягти, приносячи когось у жертву комусь. Вона стверджує, що розумні інтереси не приходять у зіткнення; що в людей, які не бажають незаслуженого, не приносять жертв і не приймають їх, а взаємодіють

як торговці, що дають одне замість іншого, немає конфлікту інтересів.

Принцип торгівлі – єдиний розумний етичний принцип для будь-яких людських відносин, особистих і суспільних, приватних і публічних, духовних і матеріальних. Це справедливий принцип.

Торговець одержує те, що заробляє, говорила Айн Ренд. Він не дає і не приймає незаслуженого і відноситься до людей не як до хазяїв або рабів, а як до незалежних і рівних собі особистостей. Відносини з ними він будує на основі вільного, добровільного, свідомого обміну, який приносить користь обом сторонам, відповідно до їх власного незалежного судження. Торговець очікує винагороди не за свої недоліки і промахи, а тільки за досягнення. Він не перекладає на плечі інших тягар своїх невдач і не перетворює своє життя в заручницю чужих.

У духовних питаннях (тобто тих, що відносяться до людської свідомості) – інші засоби платежу й обміну, але принцип той же. Любов, дружба, повага є емоційною реакцією однієї людини на достоїнства іншої, духовною платою за особисте, егоїстичне задоволення, яке одна людина одержує від чийось гідних властивостей. У духовних питаннях торговець не чекає, що його полюблять за слабкості або недоліки, він готовий бути улюбленим тільки за достоїнства; у свою чергу, він не буде любити інших за слабкості або недоліки, а сам дарує любов тільки в обмін на достоїнства.

"Любити" означає "цінити", вважала Айн Ренд. На це здатна тільки розумно егоїстична людина, яка поважає себе, оскільки тільки в неї є стійкі, незмінні, неминущі, невід'ємні від неї цінності. Той, хто не цінує себе, не може цінувати нікого і нічого.

Тільки на основі розумного егоїзму, на основі справедливості, люди можуть пристосуватися до спільного життя у вільному, мирному, процвітаючому, доброзичливому і розумному суспільстві, вважала філософ.

Політична філософія. Ніхто не має права для досягнення своїх власних цілей використовувати проти інших фізичну силу, стверджувала Айн Ренд. Люди мають право використовувати фізичну силу тільки як самозахист і тільки проти тих, хто нею користується. Люди повинні взаємодіяти один з одним як торговці,

обмінюючи цінності вільним шляхом на основі взаємної вигоди. Єдиною суспільною системою, яка усуває фізичний примус з людських відносин, є "чистий", нерегульований капіталізм типу "laissez-faire", коли держава відділена від економіки таким же чином і за тими же причинами, що і церква від держави.

Капіталізм, писала Айн Ренд, – це система, заснована на визнанні індивідуальних прав, включаючи право власності. Єдиною функцією уряду при цьому є саме захист індивідуальних прав, тобто захист людей від фізичного примусу. Філософія об'єктивізму заперечує будь-яку форму колективізму (у тому числі фашизму і соціалізму). Вона також заперечує культивуєму багатьма країнами в даний час "змішану економіку", в якій уряд відіграє значну роль у регулюванні господарських процесів і перерозподілі суспільного багатства.

У капіталістичному суспільстві, стверджувала філософ, усі людські взаємини є добровільними. Люди вільні співробітничати між собою або не співробітничати, укладати угоди або не укладати відповідно до того, що диктують їм особисті думки, переконання та інтереси. Вони можуть взаємодіяти між собою тільки на розумних умовах і розумними засобами, тобто засобами обговорення, переконання і договірних угод на умовах взаємної вигоди. Ніхто не відмовляє своїм членам у праві на згоду з іншими; зате право на незгоду є вирішальним моментом. "Саме інститут приватної власності захищає і практично реалізує це право, тим самим знищуючи перешкоди на шляху самої цінної людської якості – здатності мислити творчо" [10, 36]. У цьому і полягає кардинальне розходження між капіталізмом і колективізмом.

На думку Айн Ренд, європейській культурі дотепер є чужим уявлення про людину як про вільну, незалежну особистість. Це племінна культура до мозку кісток; у європейському розумінні істота, одиниця – саме плем'я, а Людина – лише витратний матеріал, одна-єдина клітина племені. Це однаково відноситься і до кріпаків, і до правителів – вважається, що правителі мають свої привілеї лише в силу того, що виконують на користь племені певну роботу.

Європейські інтелектуали, писала філософ, так і не усвідомили остаточно, що таке американська Декларація прав людини: "У Європі взяло гору своє розуміння свободи: уявлення про людину як про раба абсолютистської держави,

втіленої в королі, змінилося уявленням про людину як про раба абсолютистської держави, втіленої в "народі", тобто ярмо вождя племені змінилося ярмом самого племені" [10, 25-26].

Естетика. Мистецтво, на думку Айн Ренд, – це вибіркоче відтворення реальності, виконане відповідно до метафізичних ціннісних суджень автора. Мета мистецтва полягає у конкретизації авторського погляду на екзистенцію (існування). Філософ описувала свій власний напрямок художньої творчості як "романтичний реалізм": "Я – романтик, оскільки зображую людей такими, якими вони повинні бути. Я – реаліст, оскільки розглядаю їх тут і зараз на цій землі" [11, 338]. Вища літературна мета романів Айн Ренд – зображення морального ідеалу. "Моя мета, головна причина і спонукальна сила, – писала вона, – полягає у зображенні Говарда Рорка, Джона Галта, Хенка Ріардена або Франциско д'Анконії як людей, що живуть для самих себе, а не є засобом для існування інших" [9, 282].

Висновки:

1. Філософія об'єктивізму Айн Ренд являє собою цілісну систему, яка охоплює усі основні розділи філософії: метафізику, епистемологію, етику, політичну філософію та естетику.
2. Центральне місце в побудовах Айн Ренд займає концепція розумного егоїзму, розроблена нею на протигагу етичним концепціям альтруїзму і гедонізму.

Література:

1. *Голубицкий С.* Who is John Galt? // Бизнес-журнал. – 2004. – №16. – С.13-14.
2. *Громов А.* Капиталистическое отечество в опасности! // Еженедельный журнал. – 2003. – №72. – С.9.
3. *Минаев С., Шкуренко О.* Образ кризиса в нерусской литературе // Коммерсант-Власть. – 2008. – №45 (798). – С. 3-4.
4. *Никонов А.П.* Свобода от равенства и братства. Моральный кодекс строителя капитализма. – М.: ЭНАС, 2007. – 360с.

5. *Романчук Я.Ч.* Айн Рэнд: идеология для новой России // БелГазета. – 2000. – №18 (234). – С. 7-8.
6. *Рэнд А.* Атлант расправил плечи. – М.: Альпина Букс, 2008. – 1398 с.
7. *Рэнд А.* Объективистская этика // Рэнд А. Апология капитализма. – М.: НЛО, 2003. – С. 73-104.
8. *Рэнд А.* Философия объективизма // Рэнд А. Концепция эгоизма. – СПб.: Макет, 1995. – С. 91-118.
9. *Рэнд А.* Цель моих сочинений // Рэнд А. Апология капитализма. – М.: НЛО, 2003. – С. 281-294.
10. *Рэнд А.* Что такое капитализм? // Рэнд А. Апология капитализма. – М.: НЛО, 2003. – С. 23-60.
11. *Рэнд А.* Что такое романтизм? // Рэнд А. Апология капитализма. – М.: НЛО, 2003. – С. 316-343.
12. *Сазонов С.С.* Введение в философию Айн Рэнд: метафизика и эпистемология свободы // Материалы четвертых чтений памяти Г.В. Лебедева. – М.: Алроса, 2008. – С. 11-28.